

DEĞERLERİMİZ EVRENSEL MİDİR?

Oliver REBOUL(*)

Çev. Hüseyin IZGAR(**)

Kökü eski Yunan kültürüne dayanan kültürümüz, başlangıcından bu yana değerlerinin evrensel olduğunu kabul etmiştir. Ancak, eski Yunan'da bile değerlerin evrenselliğini reddedip, her değerini onu kabul ederi kişiye bağlı olduğunu savunanlar olmuştur. Bunların başında "Sophistler" gelir. Günümüzde, kültürel antropoloji, değerlerin bağlı oldukları kültürlerle göre değiştiklerini göstererek, bu tezi doğrular görünüyor. Zaten değerler bizim öz kültürümüz içinde bile değişiklik göstermiyor mu?

Fakat şu gerçek yadsınmamalı ki, kültürümüzün bizzat kendine böyle bir soru sorabilmesi izafilik ve değişkenliği aşabildiğini, herşeye rağmen, evrenselliğe ulaşabildiğini kanıtıyor.

Evrenselnedir?

"Bir kara kurbağasına güzelin, ne olduğunu sorun. Size diğisi olduğunu söyleyecektir".

Tek amacı "güzellik" mefhumunun izafi olduğunu ispat etmek olan Voltaire'in felsefe sözlüğünün "güzel" başlığını taşıyan makalesi böyle başlıyor.

Kanaatimce bu örnek yazarın iddia ettiğinden tamamen farklı bir şeyi kanıtıyor. Gerçekte kurbağanın bizden farklı olarak gördüğü şey, diğisinin güzelliği değil, onun diğiliğidir. Onun bakış açısı, onun dünyası bizimkinden farklıdır. Şayet değişen şeylerin izafiliği kabul edilirse, o zaman gerçekte izafidir demek doğru olur.

Ahlak (Törebilim) sözkonusu olduğu zaman problem daha da önemlidir. Bilincimizin izafi olduğunu kanıtlamak isteyen Schopenhauer, Prusyalı bir askerini "düelloyu" kabul etmemeyi çok aşığılayıcı bir durum olarak kabul ettiğini, domuz eti yiyen, dinine sadık bir yahudinin ise kendisini namusu kirletilmiş, hakarete uğramış biri olarak kabul ettiğini müşahade ediyor.

(*) Strazburg Üniversitesi Felsefe Profesörü.

(**) Fatih End. Mes. Lis. Fransızca Öğretmeni.

Her ikisinin de bir ahlak bilinci var fakat bu bilinç değişken bir keyfiyeti içeriyor. Bizim kendi ahlak bilincimiz onlarınkinden farklı değil midir?

Şu halde bütün değerler gibi bizim değerlerimiz de değişken, keşfi ve izafi olacaktır. Bu tez yeni değildir. Ona, kültürümüzün oluşmaya başladığı dönemlerde, eski Yunanlı 'Sophistler" de de rastlanmaktadır. Sophistler "değerler ve gerçekler onları doğrulayanların görüşlerine bağlı, bu nedenle de izafidir. Gerçek olan, güzel ve doğru olan onu yorumlayan için böyledir. Fakat bir başkası için böyle olmayabilir" diyorlar.

Sophistlerin bu eleştirisi kültürün kendisini evrensel ilan ettiği ve değerlerini tanrı buyruklarından ayırdığı zaman ortaya çıktı. Hata bu eleştiriler Platon'dan itibaren tanrıların kendi değer ölçüleri ile yargılamaya kadar gitti. Socrate Euthphron'a "dindar bir insan tanrıları sevdiği için mi dindardır, yoksa, dindar olduğu için mi tanrıları sever? diye sorar. Cevap şüphesiz "çünkü dindardır" şeklinde olur. Aynı şey güzellik, doğruluk ve diğer bütün değerler için sorulur. Sonuçta değerler evrenseldir. Çünkü her insan onları kendi aklında bulabilir. Böylece değerler kendilerini her insana kabul ettirir. Onları tanımayanlar sadece "barbarlardır" tezi kabul edilir.

Filozofun evrensellik tezi ile Sophistin izafilik tezi arasındaki çelişki, değişik biçimlerdi, bizzat bizim kültürümüzde de bulunuyor. Özellikle eğitim alanında bize tutarsız görünen bu iki tez arasında bocalayıp duruyoruz.

Gerçekten de, şayet değerlerimiz evrensel dersek, haklı olarak, ethnocentrisme (kendi kültürünü başka kültürlerden üstün görme) le ve diğer kültürlere baskı yapmakla suçlanırsınız. Zira hangi hakla kendi kültürümüzü başka kültürlere empoze edeceğiz? Diğer yandan, şayet değerlerimizin izafiliğini kabul edersek o zaman da kültürümüz iiğer kültürler arasanda yer alamayacak ve meşruluğunu kaybedecektir. Bu durumda başkaları için hiç bir şey ifade etmeyen değerleri kendi çocuklarımıza öğretmeye hakkımız var mı? Bu bir anlamda kültürel keyfiliğe boyun eğmek olmaz mı?

Bir eğitimcinin, ister ana-baba olsun, ister öğretmen olsun, bu tür problemlerin içinden çıkması mümkün değildir. Eğitimci anlamını ve önemini yitirmek tehlikesi ile karşı karşıyadır.

Bu konu ile ilgili olarak:

1. Dillerin de, dini kurallar, gelenekler, nezaket kuralları gibi zamanla değiştiiği kolaylıkla söylenebilir. Ahlak için de aynı yargıyı kabul etmek

Zira ahlak kuralları da kültürden kültüre değişiklik gösteriyor. Bu konuda etnolog Lucien Malson'un "Vahşi Çocuklar" isimli eserinde yer alan birkaç örnekten bahsetmek istiyorum. Molson eskimoların "karı-koca misafirperverliği" uyguladığını, kişisel bir düşmanı öldürmeyi normal kabul ettiklerini, fakat insanı tanımadığı bir insanı öldürmeye zorlayan savaşları saçma bulduklarını; Fidji adası yerlilerininse yaşlıları diri diri gömdüklerini doğruluyor. Ya cinsel ahlak anlayışı konusunda kültürler arasındaki farklılıklara ne demeli? Uzun zamandan beri bu çeşit problemlere cevap aranıyor. Jean Jacques Rousseu, 18. yüzyılda sadece geleneklerin değiştiğini, temel değerlerince her zaman ve her yerde aynı şekilde bulunduğunu söylüyordu. Motaigne'ye hitab ederek; "Ey Montaigne, sen ki, dürüst ve samimi olmakla övünüyorsun. Bir flozofun olabileceği kadar dürüst ol ve bana yer yüzünde dini korumanın, merhametli, yardım sever ve cömert olmanın suç sayıldığı; buna bukabil, iyi insanın horgörüldüğü ve hainliğin şeref sayıldığı bir ülke olup olmadığını söyle!" diyordu. Yine Rousseau: "her insanın özünde, diğer insanlarla ortak olan, tabiat ananın kutsal tanrısının bahşettiği bir adalet ve fazilet prensibi vardır" diyordu.

Şüphesiz her toplumda bir "iyi" ve bir "kötü"nın var olduğu düşünülebilir. Birbirinden tamamen farklı diller üzerinde yapılacak bir araştırma "cesaret, adalet, cömertlik, sadakat" gibi bazı kavramların takdir etmek için kullanıldığını, bunların karşıtı olan bazı kavramların ise horgörücü bir anlam ifade ettiklerini gösterecektir.

Peki ama bunun sebebi nedir? Çünkü hiç bir toplum bu değerlerden vazgeçemez. Şayet insanlar her zaman korkuya boyun eğseler, ilişkilerini sadece şiddete dayasalar, en küçük bir fedakarlık gösterecek kapasitede olmasalardı, değil bir devlet, küçücük bir haydut çetesi bile kuramazlardı. Neticede Mafya'nın bile sahip olduğu bazı değerler vardır.

Ancak şunu belirtelim ki; değerleri belirleyen kavramlar aynı bile olsalar, ifade ettikleri anlam her zaman ve her yerde, şüphesiz aynı değildir. Örnek adalet kavramı; adaletsiz toplum olmaz. Aksi takdirde başkalarına olan borçlar, yükümlülükler tanınmazdı. Adaletle inanmayanlar, başkalarına adil davranmayanlar bile, başkalarının adaletine muhtaçtır. Ancak borç kavramı her zaman ve her yerde aynı anlamı taşımaz. Mesela; bir eski Yunanlı'yı gözönüne alalım. Ona göre kadın ile erkeğe, efendi ile köleye, asil bir Yunanlı ile köle bir Yunanlı'ya aynı şeyler borç olarak verilemez. Ayrıca fakir halk çocuklarının zengin çocukları ile aynı eğitimi görmeye haklarının olmadığı düşüncesi bizim toplumumuzun da yabancı olduğu bir düşünce olmasa gerek.

Değişen sadece değerlerin somut içeriği değildir. Aynı zamanda önem dereceleri de değişmektedir. İki ayrı toplum aynı değerlere sahip olabilir. Ancak onlara verdikleri önem derecesi mutlaka farklıdır. Mesala bir Eskimo da, bizim gibi, karı-kocaya sadakat ve misafirperverlik kültürel değerlerine sahiptir. Fakat onun için misafirperverlik sadakatten daha önemli bir değerdir ve sadakatten önce gelir. Halbuki bizim kültürümüzde bu durum büyük bir standal olarak kabul edilir. Aynı şekilde Hıristiyan geleneğinde merhamet çok yüce bir değerdir ve adaletten önce gelir. Buna mukabil sosyalizm sosyal adaleti herşeyin üstünde tuttuğu gibi, merhameti de zaafolarak kabul eder.

Bu değişiklikler tesadüfi değildir. Durmaksızın savaşa maruz kalmış bir toplumda, şüphe-siz, cesaretin erdemlerin en yücesi olarak kabul edilmesi ve eğitimin, dürüstlük ve iyilik hilafına, öncelikle cesareti gerçekleştirilmesi istenir. Aynı şekilde sosyal adaleti hiç tanımayan bir toplumda da merhamet, kaybolmuş adaletin yerini alarak, en önemli değer olabilir. Şayet bizim öz kültürümüz, endüstri dünyasının ihtiyaç duyduğu, yaratıcı ve takdir edici bir eğitim anlayışını kabul eder ve bunu gerçekleştirirse sanıyorum ki, her yerde kabul görecektir.

Kültürel antropolojinin vardığı sonuçlar bunlardır. Bu sonuçlar bana inkar edilemez görünüyor. Fakat, söylemlisiniz, bunlar bizi gerçekten ilgilendiriyor mu? Eski Yunandan bahsetmeden Fidji adası halkı ile ve Eskimolarla, yeterince, ilişki kurabilir miyiz? Sonuçta bizi ilgilendiren bizim kendi toplumumuz ve kendi kültürümüzdür.

2. Asıl problem, bizim kendi toplumumuzun, bizim kendi kültürümüzün, kendi içinde dahi bu tür değişiklikleri gösteriyor olmasıdır. Toplumumuzun farklı sosyal çevrelerinin, farklı kuşaklarının farklı değer yangılarına sahip olması, gerçekten, bir çelişkidir. Değerlerin izafi oldukları konusunda ikna olmak için Eskimoların veya kelle avcılarının ülkelerine gitmeye hiç gerek yok. Kendi kültürel değerlerimizin incelenmesi yeterli olacaktır.

İşte size çarpıcı bir örnek; 1940 yılının 20 Haziran günü, Mareşal Petain, radyoda yayınlanan bir konuşmasında, Fransız halkına yenilginin sebeplerini açıklıyordu. Öncelikle askeri sorunlara değindikten sonra ahlak konusuna geliyor ve şöyle diyordu: "Zevk duygusu fedakarlık şuuruna galip geldi. Hak edilenden fazlası istendi. Savaş kazanmayı sağlayacak tedbirler zamanında alınmadı, kazanmak için gerekli çaba harcanmadı. Netcede bugün bedbahtlıkla karşılaştık".

Günümüzde olsa bu tür suçlamalar kabul edilemez olarak nitelendirdi. Hiç kimse toplumun göstereceği tepkiden korkmadan veya gülünç duınma düşmeden bu sözleri ağzına alamazdı. Ama 1940'lı yılların şartlarında kabul

ediliyorlardı. Petain sözlerinin sadece tutucu katoliklere değil halt kitlelerine de dokunacağını biliyordu. Hedef alınanlar, ki ollar kendilerini ;ok iyi biliyorlardı, bu suçlamalara katılıyorlardı. Özellikle gazetesinde "Petain'in konuşması takdire şayandı" diye yazan Andre Gide "durumu ancak bu kadar iyi anlatabilen bu sözler daryonun parazitli sesleri arasında gerçekleri ifade etti" diyordu.

İzleyen haftalarda, Petain yanlısı olmaksızın, Gide "her eğitim çocukların maddi gelişimleri yanında maneviyatlarını da geliştirecek şekilde düzenlenmelidir" diyecek kadar iieri gidiyordu (13 Temmuz 1940).

Şunu belirtelim ki Petain'in mahkum ettiği "zevk" kavramı sadece cinsel anlamda bir zevk ifadesi değil, bazı kimselere tanınan imtiyazlar ve özel özel izin günleri idi.

Fedakarlık ise Verdun savunmasında kendisi ile birlikte bulunan askerlerin sahip olduğu fedakarlık duygusuydu. Tarih bize gösetermiştir ki, 1940'tan 1944'e kadar. Fransızlara zorla öğretilen fedakarlık, esas olarak, sadece işgal kuvvetlerinin işine yaramıştır. Fakat esas somn bu değildir.

Önemli olan 1940'lardan "gevşeklik, uyuşukluk, ihmalcilik" ile eş anlamlı olan bu "zevk" kavramı sosyal bir değer olmuştur. Bazıları için bu maddi (veya cismani) bir değerini ifade ediyordu. Bundan daha uygunsuz bir şey olamaz. Şayet ruh ona katılmıyorsa "zevk" diye bir şey olamaz. Diyelim ki, elde edilmesi kaçınılmaz olan. bütün değerlerin ve zevklerin ilk örneği olarak kabul edilen cinsiyetten ziyade, sadece fedakarlık olarak kabul edilen şeylerdir. O zaman bu seçim diğerlerini reddetmeye, yalnızlığa ve anlamsızlığa sürükleyecektir. Zira "ahlaki bir seçim", "en yüce değer olarak zevk", "zevkin üst noktası" gibi değerler de mevcuttur. Bunlar olmadan diğer değerler olmaz.

Fedakarlık şuuru mu? Yoksa zevk ruhu mu? Bu seçim aptalca bulunabilir. İnsan hayatı, insana yakışan hayat biçimi, her ikisine de ihtiyaç duyar. Herhalde biraz yaşamış olan biri kendi öz kültüründe; cinsiyet konusunda, kadm-erkek ilişkileri konusunda, çocuk-ebeveyn arasındaki ilişkilerde meydana gelen değer değişmelerine tanık olmuştur. Sevecenlik, misafirperverlik, yaratıcılık gibi bazı kelimeler zaman zaman ideolojik bir slogan, bir bayrak kelime olmuştur. Acaba bu kelimeler bizim gerçeklerimizi ifade ediyor mu? Bu her zaman şüphe götürür. Sevecenlik konusunda kaygılı olmamızın nedeni, toplumumuzda sanayileşmenin sonucu olarak ortaya çıkan yeni bürokratik düzenlemeler ile, çalışma saatlerinin yaratmış olduğu stresli ve sıkıntılı ortamın başkalarına karşı sevecen ve samimi davranmamıza engel olacağı korkusudur. Şayet yaratıcı olmamız gerektiği bilincine varmışsak

bunun nedeni kendimizi sadece sorumluluk taşımayan üreticiler ve pasif tüketiciler olmaya vakfettiğimizi anlamış olmamızdır. Şayet Konuksever bir dünyaya ihtiyaç duyuyorsak bu bizim dünyamızın paramparça olmuş hali, insanı yalnızlığa iten rekabetçi ortamı ile konuk sever bir dünya olma özelliğini yitirmiş olmasındandır. Bu değerler bizim gerçeklerimizden ziyade hiç bir manevi değer taşımayan devletler, kurumlar ve ekonomik sistemler gibi acubelerle bizi baskı altında tutan gerçeklere isyanımızı ifade ediyor. Böyle bir ortamda değerlerin gerçeğinin yansımından ziyade gerçeğin reddini ifade ediyor olması kaçınılmaz olacaktır.

Değerler her zaman değişiklik gösteriyor. Bu değişiklik sadece kültürler arasında değil bizim kendi kültürümüz içinde de görülmektedir. Bu nedenle değerlerin evrensel olduğundan bahsetmek oldukça zordur.

Şimdi bu yargıyı kabul edebilir miyiz? Cevap vermeden önce bir şeye dikkat etmek gerekiyor. Değerlerin izafiliği onun size veya bana bağlı olduğu anlamına gelmez. Her insanın zevkleri gibi değerleri de kendisine aittir denemez. Zira söz konusu olan tek tek insanlar değildir. Değerlerin kültürden kültüre değişiklik göstermesi her kültürün kendi değerlerini bireylerine zorla kabul ettirdiği anlamına gelir. Bireylerin seçme hakları ne kadar az ise, değerlerin izafiliği konusundaki bilgilerinin de o oranda az olduğu söylenebilir. Doğruluk değerini alışkanlıkla kazandıkları akla uygunluğu da sahip oldukları doğruluk değeri sayesinde kazançlıları söylenebilir.

Sonuçta sadece alışkanlıklara ve ön yargılara sahip olmayı kabul edebilir miyiz? Bu kendi kültürümüzü anlamsızlığa ve istibdada vakfetmek olmaz mı? Bu eğitimi büsbütün başıboş düzenlemelere ve doktirinsizliğe teslim etmek anlamına gelmez mi?

Cevap vermeden önce bu konuda, her üçü de birbiri ile çelişkili, her biri diğeri kadar ölçsüz olan, üç ayrı görüşten bahsetmek gerekiyor

Birincisi; kültürel antropolojinin ortaya koymuş olduğu sonuçları kabul etmek ve bu sonuçları kültürümüzün değerleri ile uyandırmak olacaktır. Bununla birlikte kültürümüzün, her görüşten insanın ihtiyaçlarına uygun düşen, kendine özgü, sahip olduğu değerleri vardır. Verdiği eğitim Sirüs gezegeni insanını değil, bu değerleri kabul etmiş olan bu günün, bu ülkenin insanını yetiştirmek mecburiyetindedir. Bu açıkça tutuculuk, geleneklere bağlılık demektir. Ama bu, Durkheim'in söylediği gibi, hiç bir zorlamaya dayanmayan, hoş görülen bir tutuculuktur.

Burada üzerinde durulması gereken iki nokta var. Öncelikle kabullenilmiş olan tutuculuk kaçınılmaz bir sonuçtur. Gerçek konlörmist onun ne olduğunun farkında değildir. Onun ne olduğunu bilmez. Zamanm ve yaşadığı çevrenin kurallarını olduğu gibi kabul eder. Bunun sebebi, tutucu olması değil, onları mantıklı, tabii ve kaçınılmaz sandığı için kabul edilmesi gerektiğine inanmasıdır. Tutucu olmak isteyen, tutucu olduğunu göstermek isteyen birisi aptallık yapan birisi gibidir. Rol yapar.

İsteyerek veya istemeyerek, günümüz dünyasında, tutucu olunabilir mi? Kültürümüz farklılıklarla doludur. İhtiyaçları çok çeşitli hatta, çelişkilidir. Sadece karışıklıklarla dolu bir sistemdir belki de. Bu nedenle basitçe bir değer sistemine bağlanamaz. Örneğin, kültürümüz cinsiyete ilişkin sorunlarımızda çok çelişkili cevaplar içeriyor. Şayet birisi bu konuda tutucu olmak isterse bunu nasıl yapacağını asla bilemeyecektir. Tutucu olduğunu; Hıristiyan olduğunu "Perigord'lu olduğuma göre Hıristiyanım" diyerek doğrulayan Montaigne gibi doğrulayamaz artık. Zira günümüzde Perigord'luların çoğu, belki de, Hıristiyan değildir.

İkinci görüş ise, değerlerin izafiliğini, onun aklın getirdiği evrensellelikle tamamıyla uzlaştırarak, kabul etmekten ibatettir. Nasıl mı? Tabi ki evrensel gelişmeyi kabul ederek. Şayet değerler izafi iseler gelişme kaçınılmazdır ve onlara her alanda anlam verir. Böylece önyargılı ve hatalı olarak kabul edilen düşünce biçimleri, bu açıdan bakıldığı zaman, evrenselliğe doğru giden düşüncenin evreleri, aşamaları ve kaynakları oluyor. Henüz tam anlamı ile ulaşılmamış olsa da, bu modern batı kültürüm için en doğru yaklaşımdır. İnsanlık evrensel bir bilime doğru yol aldığı için, kültür de evrensel bir ahlak, evrensel bir politika, evrensel bir sanat anlayışına doğru ilerliyor. Hatta, niçin, kendisi için hem amaç hem de kaynak olacak evrensel bir inanca doğru ilerlemesin?

Agustte Compt'e'tan esinlenen bu gelişme felsefesi 50'li yıllara kadar, özellikle, Leon Brunschving ve Jean Piaget gibi düşünürlerin düşünce biçimlerine de hakim olmuştur. Bu düşünürler insanlığın evriminin çocuğun zihinsel gelişimine benzediği konusunda hemfikirdirler? Bu görüşe göre ilkel insanın düşüncesi bir çocuğun düşüncesine eşdeğer olacaktır. Eski yunanm, özellikle, Aristo'nun düşüncesi dokuz yaşında bir çocuğun zihinsel gelişimine uygun düşecektir. Descartes ve 18. yüzyıl düşüncesi çocuğun gelişim döneminde rastlamaktadır. Biz ise objektif bilimimizle, bağımsız inanç anlayışımızla yetişkinlik dönemine ulaştık.

Bu bakış açısı insana biraz ürküntü veriyor. Zira ister istemez bazı sonuçları çağırıyor. Ya sonra ne olacak? Olgunluk döneminden sonra

yaşlılık ve ölümden başka ne bekleyebiliriz? Henüz o aşamada olmadığımızı kim kanıtlayabilir. Etienne Gilson şöyle cevap veriyor Piaget'ye: Ah hafızasını kaybetmiş hüznünlü yaşlılık dönemi! Şayet söylendiği gibi Saint Thomas'nın dünyamızın çocukluk dönemi, Descartes'in yetişkinlik dönemi oldukları doğruysa biz de ölümün eşiğindedeyiz demektir.

Sonuçta, bu gelişme düşüncesinde, diğer kültürleri ezen ve dünyaya hakim olmaya çalışan, kendisini haklı çıkarmak için de "koloniler (yani kolonilerde yaşayan insanlar) ilkedir, gelişmemişlerdir, onları eğitim görevi bize düşer diyen batı kültürümüzün zafer şarkıları nasıl duyulmaz.

Kültürümüz, "Nazizm" ve "Stalinizm" deneylerini yaşadıkdan soma, varlık nedenim açıklama konusunda daha mütevazi görünüyor. Kendisini başka kültürlere model olarak sunmak şöyle dursun, varlık nedenini açıklama konusunda bizzat kendisi için bile bir problem oldu.

Son olarak, değerlerin izafiliğini kaçınılmaz olarak kabul eden ve ikincisi ile çelişen, üçüncü görüşe geliyorum. Bu görüş kültürümüzün diğer kültürler arasında herhangi bir kültür olduğunu, diğer kültürlerden üstünlük gibi bir özelliğe sahip olmadığını, evrensellik iddiasının ise diğer kültürleri ele geçirmek ve nüfusunu kötüye kullanarak iki yüzlülük yapmaktan başka bir şey olmadığını savunur. Şu halde, şayet, bütün değerlerimiz izafi iseler, onları ne başka kültürlerin insanlarına, ne de kendi öz kültürümüzün çocuklarına empoze etmemiz doğru değildir. Bu durumda insanları b raraya getirecek sadece iki şey kalıyor geriye: "Bilim" ve "Hoşgörü".

Bilim: Gerçekte bilimsel bilginin evrensel olduğunu inkar etmek oldukça zordur. Şüphesiz bilimsel bilgi geçmişin hoş inançlarından, büyücülük, simyacılık, falcılık gibi gizli bilimlerin bilgilerinden çok daha gerçektir. Bilim olarak kabul edilen alanları ve bilim dalları arasındaki bölünmeleri evrensel ve objektif oldukları kabul edilen bazı eğitim projeleri yönlendiriyor. Bunun dışında kalan alanlar izafi ve sübjektif olarak kabul ediliyor. Bu da dini, sanatı, edebiyatı, ahlakı, felsefeyi, kısaca insana ait ne varsa hepsini içine alıyor.

Tolerans (Hoşgörü): Öncelikle kabul edelim ki Mozart'm müziği Hint ve Rock müziğinden daha değerli değildir. Yine kabul edelim ki bizim tek eşliliğe dayanan evlilik kurumumuzun daha iyi olduğu anlayışı zaten izafidir ve de çok eşli evliliğe tercih edilmesi zorunluluk ifade etmez. Bizim karşı çıkılmaz kabul ettiğimiz insan haklarımız, onları tanımayan ve: onları sadece kendilerine zulmetmek için bir bahane olarak gören halkların gözünde hiçbir anlam ifade etmez.

Burada bir soru akla geliyor. Neyi hoşgörmemiz gerekiyor? Bunun cevabı ise; başkalarında gördüğümüz hataları, kusurları, ön yargıları, ksacası bize affedilmez gibi görünen her şeyi hoşgörmemiz gerekiyor şedinde olacaktır.

Böylece Levi-Straus "kişilerin veya grupların bağlı olduğu değerler onları başka değerlere karşı duyarsız kılar (Le regard eloigne. p: 15) diyerek değerleri başka değrlerle yargılamayı redediyor.

Bununla birlikte, hoşgörüsüzlüğü, fanatikliği (tasarrubu), kapalılığı kabul etmek gibi, kendi kültüründe hoşgörmediği davranışları başka kültürler için hoşgörmek şüphesiz bir tutarsızlıktır. Çoğu insanda heşgörü sadece başkalarını rahatsız etmeyen farklılıkları hoşgörmek anlamın taşır. Örneğin, kuskus hoşgörölür, folklorla ilgili davranışlar kabul edilir, buna mukabil camiler rededilir. Bunun yanında, çelişkilerine bakılmaksızın, "eşitlik, namus, özgürlük" gibi bazı değerler korunur. Andre Malson çoğulcu değerleri bir bir saydıktan sonra şöyle diyor:

"Ahlak sorunu, antropolojik çoğulculuk bilincine sahip olanlar için, ızdırabı azaltan, özgürlüğü artıran şeyler arasında bir seçim yapmaktan ibarettir. İnsan kendisi için istediği her şeye başkasının da sahip olmasını istemelidir."

Fakat niçin bu güzel formül, antropolojik çoğulculukta gözden kaçırılıyor? Hepsinden önemlisi, günümüz dünyasında hala özgürlüklerin kısıtlandığı, insanlığa işkence edilen birçok toplum mevcuttur. Hangi hakla onlara bazı şeyler zorla kabul ettirilmeye çalışılıyor, farklı şeyleri seçmelerine karşı çıkılıyor.

Bunun iki sebebi olabilir. Ya hoşgörölü değiliz ya da hoşgörüsüzlüğü de hoşgörüyoruz.

Kanaatimce hoşgörü, kültürümüzün başka kültürlere karşı göstermiş olduğu, her yerde kolayca rastlanamayan, oldukça tipik bir davranıştır. Burada; çok eşli müslümanlar bizim tek eşliliğe dayanan ahlak anlayışımıza karşı hoşgörölü müdürler? Muammalı bilimler, bilimden istenen güven başlıklarının kendilerinden de istenmesini kabul ediyorlar mı? Tanrı buyrukları adına insan haklarını raddeden toplumlara karşı olan bir tutumu, yani bizim tutumumuzu, hoşgörüyorlar mı? gibi sorular akla geliyor. Hoşgörü problemi, bütün kültürlerde, artık bir davranış olmaktan çok uzaktır. Bu, sadece, bizim kültürümüze has bir davranıştın. İhtiyaç, cömentlik, mazoşistlik daima bir sebebe dayanır. Problemin çözümü, sanıyorum, bizim kendi kültürümüzde bulunabilir.

4. Dikkat ediyorum, gerçekten de, bizim kültürümüz-modern batı kültürü-iktidarı ele alış biçimiyle diğer kültürlerden ayrılmaktadır. Şüphesiz

bizim kültürümüz de kusursuz olmaktan uzaktır. Hatta birçok bakımdan başka kültürlerden daha aşağıdır denebilir. Mesela, bana öyle geliyor ki, biz cesareti tanımıyoruz. Modern hayat, ağır kesicileri ve sakinleştiricileri artırarak, bizi her türlü ızdıraptan korumak istiyor. Eğitimimiz gençlerimizi, tehlikelere karşı hazırlamak yerine, sadece dikkat edin demekle yetiniyor. Yaratmış olduğumuz, verimi ve rekabeti herşeyin üstünde tutan, suni ortamda boş zamanın değerini gözden kaçırıyoruz. Kültürümüz kusursuz değildir. Bunun da bilincindedir. Bu günün birçok kültürünün aksine, kendisine yok olmak tehlikesiyle karşı karşıya hissetmeden, eleştirileri kabul eder, yok olmaksızın kendisini değiştirebilir, yenileyebilir. Bizim kültürümüzün aksine başka kültürlerle karşı, kindar ve korkak bir havaya bürünerek, kendisini korumak amacıyla, başka kültürlerle ilişki kurmayan kültürler, bana öyle geliyor ki, bizim kültürümüzün en önemli özelliği olan "kendisin inkar etmeden değişebilmek, yok olmadan başka kültürlerle kapılarını açabilmek" prensibine sırtlarını dönüyorlar.

Hoşgörünün sınırlarını iyi çizmek zorundayız. Kız çocukların öldürülmesi gibi sadece hayal kırıcı değil, aynı zamanda, acı veren; insan için kutsal olan insan haklarını bilmem hangi kutsal kitap adına reddederek kadının liyakatına zarar veren uygulamaları hoşgöremeyiz. Basitçe ifade etmek gerekirse hoşgörüsüzlüğü hoşgöremeyiz. Onu anlayabilir fakal kabul edemeyiz. Zira bu kültürümüzün evrensel niteliklerini yok etmeye kadar gidecektir.

Fakat niçin? Şunu belirtelim ki, evrensellik bir gerçeklik problemi değil bir kural problemidir. Gerçeklik evrensel bir değer değildir. Çünkü: araştırma ve referandumlarla doğrulanmış ve dünyaca kabul edilmiştir. Evrensellik başka bir kavramdır. Bilimsel bir kanunu ele alalım. Şayet evrensel se bu onu herkes öyle kabul ettiği için değil, kabul edenlerin onun başka birşey olamayacağını anladıkları için evrenseldir. Bu örnek, aynı zamanda, gerçeğin izafiliğinin çürütülmesini de sağlıyor.

Değerlerin izafiliğinin kanıtı ise, bütün değerlerin, çağa ve çevreye göre değişmeleridir. Bu durumda değerler evrensellik iddiasında bulunamazlar. Halbuki, şayet bilim tarihine dönersek, bilimsel gerçeklerin belli tarihlere dayandığını, belli çağlarda ve çevrelerde doğmuş olduğunu müşahade ederiz. Bir defa bulunmuş olmalarının evrenselliklerini etkilemediğini görürüz. Mesela, Arşiment'in bulmuş olduğu Arşimet kanunu ki, (ondan önce kimse bilmiyordu, şimdi de milyonlarca insan hala bilmiyor) doğruluğundan hiçbir şey kaybetmemiştir. Yine, 18. yüzyılda Nevvton tarafından keşfedilen yerçekimi kanunu Arşimet kanundan sonra bulunduğu için ondan az evrensel değildir.

İnsan hakları konusunda da evrensellikten bahsedilebilir mi? Şüphesiz onların keşfi için de yüzyıllar gerekmiştir. İşin aslı şudur ki 60'lı yıllara kadar katolik kilisesi tarafından bile reddedilmişlerdir. Fakat, birçok insan onları kabul etmese de, evrensel olarak keşfedilmişlerdir. Bunun içm her insanın kabul etmesi gereken bir kavramdır.

Özellikle bir çevreye, bir döneme ait olan şey izafidir. Bu nedenle de zorlayıcıdır. Bunun aksine evrensel, her insanın kendi kendine bulabileceği, bu yüzden de bir insana, bir çevreye ve bir döneme bağlı olmayan, özür olarak var olan bir şeydir. Pascal'ın dediği gibi "evrensellik bizzat insanın kendisine ait muaffakiyetleridir".

Kısacası, bir değer, tamamiyle bilimsel bir gerçek gibi, insanların tümü tarafından kabul edilmese bile evrensel olabilir. Bu konuda bilim örneğinden daha uygun bir örnek olduğunu düşünüyorum. Bu dildir

Dil: Gerçek anlamda birbirinden tamamen farklı birçok dil vardır. Babil kulesi efsanesi "diller arasında mevcut bütün farkları yok edecek ortak bir dil oluşturmak isteği'nin bir hata olacağı konusunda bizi uyarmıştı. Herkes birbiri ile anlaşabilecek fakat aralarında anlamaları gereken bir şey kalmayacaktı. Çoğulculuk bir engeldir ama, aynı zamanda, bir zenginliktir.

Buna rağmen dilbilimciler diller arasında mevcut olan konuşma kalıpları, çifte telafuz, özne ve yüklem gibi ortak kavramlar aramakla meşgul oluyorlar. Aslında gerçekten değişmez olan şey dilin kendisidir. Zira bir yandan dil sadece insan topluluklarına aittir, diğer yandan başka bir dile tercüme edilemeyen dil yoktur. Bazen anlam ve şiirselliğini kaybetmekle beraber her mesaj başka bir dile uyarlanabilir.

Aynı özellik eğitim için de geçerlidir. Şüphesiz, bilgiler ve değerler kültürden kültüre değişebilir. Bununla birlikte bu konuda üzerinde durulması gereken iki konu gözden uzak tutulmamalıdır. Bir yandan insan her zaman ve her yerde bir eğitimin ürünüdür. Diğer yandan eğitimin verdiği bilgi ve kazandırdığı değerler her zaman anlaşılabilir ve kabul edilebilir nitelik edir.

O halde kültürümüzün evrensellikte neyi içerdıği birtek cüm e ile özetlenebilir. "Diğer kültürlerle karşılaşma ve kendisinden diğer kültürlere birşeyler aktarma olasılığı".

Bunu açıklamak için Schopenhauer'in örneğine geri dönüyorum. Bu örnekte ahlak bilincinin değişken ve izafi olmadığını göstermek arzusundadır. Hiçbir ortak yanlan olmayan, her ikisi de ayrı bir geleneğin ürünü olan Prusyalı subayın ahlak bilinci ile dindar bir yahudinin ahlak bilinci bir biri ile çelişiyor. Fakat her ikisinin de sahip olduğu bir ahlak bilinci vardır. Bu bilinç gözardı edilebilir mi?

Yahudi ile Prusyalı subayın karşılaştıklarını farzedelim. Değer sistemlerinin farklı olması, farklı eğitim sistemlerinin ürünü olmaları, her birinin farklı geleneği, tabuları olduğu bahanesiyle birbirlerini aldatmalarına izin verilecek mi? Buna izin verilse bile diğeri aldatılmış olmayı normal karşılayacak mı?

Hayır buna izin verilemez. Herhangi birine karşı namusluluk göstermek gibi geleneğe bağlı bazı değerlerin zaman içinde karşılaştıkları kabul edilmelidir. Bunu, farklı kültürlere ait değerlerin karşılaştığını, kültürler arası hayat ve uluslar arası hayat doğrulamaktadır. Özellikle;, başka kültürlerle temas bir değerdir. Zira ancak bu yolla ahlak bilinci gerçek bilinç olacak ve ancak bu yolla evrenselliğe ulaşılacaktır.

Ben başka kültürlerle temas kuran eğitimi savunuyorum .Başka kültürlerle temas kurarak başka kültürlerle temas kurmak için yapılan eğitimi(1).